

KÖRFEZ'İN İSRAİL AÇILIMI

İSMAİL NUMAN TELCİ, MEHMET RAKİPOĞLU

Telif Hakkı

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2020

Bu çalışmaya ait içeriğin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

ISBN: 978-625-7219-03-7

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

Adres : Mustafa Kemal Mah. 2128 Sk. No: 3 Çankaya, ANKARA

Telefon : +90 850 888 15 20 Faks: +90 312 430 39 48

Email : info@dorsam.org.tr

Fotoğraflar: Anadolu Ajansı (AA), Shutterstock

“Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5’inci maddesinin ikinci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir”

KÖRFEZ'İN İSRAİL AÇILIMI

Yazar Hakkında

Doç. Dr. İsmail Numan Telci

ORSAM Başkan Yardımcısı ve Körfez Çalışmaları Koordinatörü görevlerini yürüten İsmail Numan Telci, aynı zamanda Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünde lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde dersler vermektedir. 2014-2018 yılları arasında Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü'nün kurucu müdür yardımcılığını yapan Telci'nin çalışma alanları arasında Körfez siyaseti, Körfez ülkelerinin dış politikaları, Mısır siyaseti, Mısır'daki toplumsal hareketler ve Arap devrimleri gibi konular bulunmaktadır. 2013'te Mısır Devrimi Sözlüğü, 2017'de Mısır: Devrim ve Karşı Devrim ve 2018 yılında da Devrim Sonrası Mısır Dış Politikası: Dönüşüm Arayışından Meşruiyet Çıkmazına kitaplarını yayınlamıştır. 2017-2019 yılları arasında Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi ve İslam İşbirliği Teşkilatı tarafından desteklenen projelerde yürütücü ve araştırmacı olarak görev almıştır.

Mehmet Rakipoğlu

Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladı. 2015-2016 akademik yılında Polonya'nın Szczecin şehrinde Erasmus programı kapsamında eğitim gördü. 2015-2017 yılları arasında Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü'nde öğrenci asistanı olarak görev yaptı. 2017-2019 arası aynı enstitüde YÖK 100/2000 bursiyeri olarak görev yaptı. 2017'den beri aynı enstitüde Ortadoğu Çalışmaları alanında doktora programına devam eden Rakipoğlu, 2019'dan beri Batman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Araştırma alanları arasında Körfez ülkelerinin dış politikaları, Türkiye'nin Körfez politikası ve siyasal İslam, Ortadoğu'da toplumsal hareketler, din-siyaset ilişkileri gibi konular yer almaktadır.

Eylül 2020

İçindekiler

Giriş.....	3
Suudi Arabistan'ın Kısır Tepkisi: Zımni Onaylama?	5
İsrail ile Normalleşme Bağlamında Bahreyn	7
Umman'ın İsrail'e Ulaşma İsteği	9
Doha Pragmatizmi	11
Kuveyt'in Kararlı İsrail Karşıtlığı	12
Sonuç	14
Dipnotlar	16

Giriş

1971 yılında Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) ilk başkanı ve Abu Dabi'nin yöneticisi Şeyh Zayid bin Sultan en-Nahyan, el-Ahbar el-Yevm gazetesinde “İsrail'in yayılmacı politikaları ve Siyonizm'in ırkçı planları, özellikle doğal kaynakları zengin olan bütün Arap ülkelerine karşıdır. İsrail ile yüzleşmede rolünü oynamadığı ve sorumluluklarını taşımadığı sürece hiçbir Arap ülkesi Siyonizm ile savaşın tehlikelerinden kurtulamaz” şeklinde bir açıklama yapmıştı.¹ Benzer bir görüş Suudi Arabistan'ın Kurucu Kral'ı tarafından da benimsenmekteydi. Kral Abdülaziz El-Suud, açıklamalarında İsrail'i bir düşman olarak tanımlamakta ve bu ülkeyle iş birliğine kesin bir şekilde karşı çıkmaktaydı.² Diğer Körfez ülkeleri için de benzer bir durum söz konusuydu. Kuveyt ve Katar yönetimleri, İsrail'in Filistin politikalarını eleştirmekte ve Filistinlilerin haklarını savunmaktaydı.

Körfez-İsrail arasındaki yakınlaşmanın arkasında söz konusu aktörlerin küresel, bölgesel ve yerel gelişmelere yönelik stratejik hesaplamaları yatmaktadır. Nitekim Arap ayaklanmalarından bu yana bölgesel siyasette ortaya çıkan yeni ittifak yapılanmaları, devlet dışı aktörlerin yükselişi (Müslüman Kardeşler, Hizbullah, DEAŞ, El-Kaide) ve farklılaşan tehdit algıları İsrail ve Körfez ülkelerini aynı siyasi hedef altında bir araya getirebilmiştir.

Fakat kurucu kralların hayatını kaybedip yönetici elitin nesil değiştirmesiyle birlikte Körfez'in İsrail'e bakışı değişmeye başlamıştır.³ Bu anlamda

sınırlı siyasi reformlarla kapsamlı ekonomik liberalizasyon programlarını hayata geçiren Körfez'deki yönetici elit, İsrail'i iş birliği yapılması gereken önemli bir aktör olarak görmeye başlamıştır.⁴ Bunda Körfez ülkelerinin ABD ile olan yakın ilişkileri ve Washington'un bölge ülkeleriyle İsrail arasında bir ittifak kurmaları yönündeki süregelen teşviki de önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte 1991 Madrid Konferansı sonrasında Körfez-İsrail arası diplomatik temaslar yoğunlaşmıştır. 2002'de Beyrut'taki Arap Birliği Zirvesi'nde Suudi Arabistan'ın o dönemki veliaht prensi Abdullah'ın önerdiği Arap Barış Girişimi, Körfez dâhil Arapların İsrail'e olan bakışının değiştiğini ortaya koymuştur. Bu girişimin önerisi 1967 sınırlarına geri dönülmesi ve Filistin devletinin kurulması hâlinde İsrail'in tanınması yönündeydi. Ancak bu plan hayata geçirilememiştir. İzleyen yıllarda bir taraftan ABD'nin teşviki bir taraftan da İran'a yönelik şüpheler, Körfez ülkelerinin İsrail ile üstü kapalı bir yakınlaşma süreci yaşamasına neden olmuştur.

Körfez-İsrail arasındaki asıl yakınlaşma ise 2010 yılının Aralık ayında Tunus'ta başlayan ve kısa süre içerisinde birçok bölge ülkesine yayılan Arap ayaklanmalarını izleyen süreçte gerçekleşmiştir. Bu süreç, Körfez-İsrail yakınlaşmasının meşrulaştırılması açısından bir fırsat olarak görülmüştür.⁵ Dolayısıyla son on yıllık zaman diliminde Arap ayaklanmalarının büyük oranda şekillendirdiği bölgesel jeopolitik atmosfer Körfez ülkelerinin İsrail ile yakınlaşmasında kolaylaştırıcı bir etken olmuştur denebilir. Bu anlamda Körfez-İsrail arasında resmî diplomatik ilişkiler tesis edilmemiş olsa da aktörler arası örtülü bir iş birliği ve yakınlaşma örüntüsünün ortaya çıktığı söylenebilir.

Körfez-İsrail arasındaki yakınlaşmanın arkasında söz konusu aktörlerin küresel, bölgesel ve yerel gelişmelere yönelik stratejik hesaplamaları yatmaktadır. Nitekim Arap ayaklanmalarından bu

yana bölgesel siyasette ortaya çıkan yeni ittifak yapılanmaları, devlet dışı aktörlerin yükselişi (Müslüman Kardeşler, Hizbullah, DEAŞ, El-Kaide) ve farklılaşan tehdit algıları İsrail ve Körfez ülkelerini aynı siyasi hedef altında bir araya getirebilmiştir. Küresel siyasetin Ortadoğu'ya yansımaları da Körfez-İsrail iş birliğinde kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu politikasında geri çekilme ve yeniden mevzilenme stratejilerini hayata geçirmesi, Rusya ve Çin gibi aktörlerin daha fazla Ortadoğu siyasetinde rol oynamaya başlamaları ve Türkiye ve İran gibi güçlerin bölgesel politikalarda etkinliklerini artırmaları doğrudan ya da dolaylı biçimde Körfez-İsrail ilişkilerini etkileyen unsurlar olmuştur.

Bu anlamda gerek Körfez monarşileri gerekse İsrail ortak tehdit algısına karşı stratejik iş birliği inşa etme konusunda ortak paydada buluşmuştur. Uzun süredir üstü kapalı devam eden bu iş birliği süreci farklı düzeylerde kendisini göstermiş olsa

da yakın döneme kadar resmî bir nitelik kazanmamıştır. Gayriresmî devam eden Körfez-İsrail yakınlaşması süreci 13 Ağustos 2020'de ABD Başkanı Donald Trump'ın, İsrail ile BAE'nin ilişkileri normalleştirme yönünde anlaştıklarına dair duyurusuyla resmîyet kazanmıştır. Trump'ın "Ortadoğu'ya barış getirme" başlığı altında Filistin'i, BAE gibi rejimler eliyle İsrail'e "hibe" etme planı olan Yüzyılın Anlaşması'ndan bağımsız düşünölemeyecek olan bu hamle Ortadoğu siyasetinde dönüm noktası olarak görölebilir.⁶ İzleyen süreçte İsrail ile BAE yönetimleri arasında hızlı bir normalleşme süreci hayata geçirilirken, yakın zamanda iki ülke arasında ilk kez doğrudan sivil uçuşlar gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar diğer Körfez ülkeleri ilk aşamada normalleşme yönünde doğrudan adım atmasalar da gerek verdikleri tepkiler gerekse aldıkları bazı kararlar ile sürecin destekçisi olacaklarını göstermişlerdir. Bu anlamda en önemli istisna olarak Kuveyt öne çıkarken, Katar'ın da çekimser bir tutum izlediği gözlemlenmektedir.

Bu çalışma BAE-İsrail arasındaki ilişkilerin normalleşmesini sağlayacak olan anlaşmanın/mutabakatın Körfez'deki yansımalarına odaklanmaktadır. Çalışma, anlaşmanın kendisinden ziyade BAE dışındaki Körfez ülkelerinin anlaşma karşısında nasıl tavır aldıklarını, anlaşmaya dair pozisyonlarını ve gelecekte İsrail ile ilişkilerini hangi yönde gerçekleştireceklerini incelemektedir. Bu çerçevede; bu analiz Suudi Arabistan, Umman ve Bahreyn'in olumlu tepkilerini, Katar'ın pragmatist sessizliğini ve Kuveyt'in anlaşmaya karşı duruşunu ele almaktadır. Çalışmayla söz konusu beş Körfez ülkesinin İsrail ile olan ilişkilerinin incelenmesi ve mezkûr anlaşmaya yönelik tepkilerinin değerlendirilmesi de hedeflenmektedir.

Suudi Arabistan'ın Kısır Tepkisi: Zımni Onaylama?

Suudi Arabistan ile İsrail, her ne kadar söylem düzeyinde iki rakip ülkeymiş gibi hareket etse de bölgesel politikalarda doğrudan karşı karşıya gelmemeye özen göstermişlerdir. Öyle ki Suudi Arabistan ordusu, İsrail ile yapılan savaşların hiçbirisine doğrudan katılmamıştır. Bunun yerine Arap ordularına finansal destek sağlayan Suudi Arabistan, İsrail ile askerî değil; ideolojik ve dinî bir çatışma yaşamıştır. Hatta Suudi Arabistan'ın, Haşimi monarşisinin bölgede devletleşmesini tehdit olarak gördüğü ve dengelenmesi için İsrail'in kuruluşuna göz yumduğu iddia edilmiştir.⁷

Öte yandan iki ülke arasındaki gayriresmî diplomatik temaslar tarihsel süreçte devam etmiştir. 1960'larda Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır'a karşı istihbarat görüşmeleri yapan iki aktör arasındaki ilişkiler 1965-1979 arası Suudi istihbaratının genel direktörü olan Kemal Edhem döneminde başlayan gayriresmî diplomatik temaslarla yoğunlaşmış, 1980'lerde Kral Fahd döneminde Suudi İstihbarat Şefi Prens Türki el-Faysal ile birlikte çeşitlenmiştir.⁸ 1991 Madrid

Konferansı ve 1993 Oslo Anlaşması ile Suudiler, İsrail politikasında dönüşümü başlatmış; 2002'de Abdullah tarafından sunulan Barış Planı'yla birlikte Tel Aviv ile normalleşmenin koşullarını beyan etmiştir. Fakat özellikle 2003 Irak işgali ile başlayan süreç ve dönüşen bölgesel düzen/jeopolitik iki ülkeyi daha da yakınlaştırmıştır. Özellikle Netanyahu'nun en güvendiği isimlerden olan Dore Gold ve Suudi Arabistan'ın emekli generallerinden olan Enver Eşki'nin temaslarıyla iki ülke arasındaki gizli görüşmeler yoğunlaşmıştır.⁹ İkili Washington'da defalarca görüşmüştür. 2015'teki görüşmede Gold "Artık rahatlıkla ortak düşman bulabiliyoruz, umarız bu görüşmeler ortak stratejik sorunlarımız hakkında daha fazla tartışmanın başlamasını sağlar" demiştir. Eşki 2016'nın Temmuz ayında İsrail'e giderek Gold ve İsrail'in Filistin işgali politikasını belirleyen isimlerden olan Yoav Mordechai ile görüşmüştür. Eşki, ziyaretinden bir ay önce İsrail'in Yedioth Ahronoth dergisine "Koşullar değişti" şeklinde beyanda bulunarak İsrail ile ülkesi arasında ilişkilerin yeni bir düzleme oturabileceğinin işaretlerini vermiştir. Dolayısıyla Suudi Arabistan'ın, İsrail ile istihbarat alanında çok yakın bir ilişki içerisinde olduğu ifade edilebilir. İstihbarat paylaşımındaki ortaklığın özellikle Muhammed bin Selman'ın "veliaht prenslik" görevine gelmesiyle arttığı belirtilebilir.

İki ülke arasındaki iyi ilişkilerin yansımalarının görüldüğü bir başka alan da dış politikadır. Her ne kadar resmî ilişkiler tesis edilmemiş olsa da bölgesel ve küresel meselelerde iki ülke arasında uzun süren örtülü bir ittifakın olduğu bilinmektedir. Suudi Arabistan'ın birçok bölgesel konuda İsrail ile ortak hedefleri paylaştığı da söylenebilir. Bu anlamda Riyad-Tel Aviv arasındaki ittifak özellikle 2010'da başlayan Arap ayaklanmaları sonrası şekillenen bölgesel jeopolitikte birlikte daha da yoğunlaşmıştır. Her iki aktör tarafından da tehdit olarak görülen Müslüman Kardeşler'in Mısır'da Mursi ile birlikte iktidara gelmesi, İran'ın bölgesel

nüfuzunun artması ve devlet dışı aktörlerin (DAEŞ, Hizbullah gibi) etkinliğini yaygınlaştırması iş birliğinin derinleşmesine neden olmuştur.¹⁰

ABD Başkanı Donald Trump'ın 13 Ağustos'ta BAE-İsrail ilişkilerinin normalleşeceğine dair anlaşmaya varıldığını ilan etmesinin ardından başta Suudi Arabistan olmak üzere diğer Körfez ülkelerinin nasıl bir tutum izleyeceği merak konusu oldu. Bölgesel politikadaki ağırlığı ve ekonomik gücü ile Suudi Arabistan'ın BAE ile aynı politikayı izleyip İsrail ile normalleşme sürecini başlatabileceğine dair kamuoyunda ciddi bir beklenti ortaya çıktı. Ancak bu beklentiler hemen gerçekleşmedi. İsrail ile örtülü iş birliği hâlinde olan Suudi Arabistan mezkûr anlaşmaya dair sessizliğini korurken, İsrail ile normalleşme konusunda Abu Dabi kadar aceleci olmayacağını ortaya koydu. Yine bu süreçte Kral Selman ve Veliyaht Prens Muhammed bin Selman'ın BAE-İsrail normalleşmesine dair herhangi bir açıklama yapmadıkları da gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, anlaşmaya herhangi bir tepki verilmemesi de normalleşme sürecinin zımni biçimde olumlu karşılandığını göstermiştir. Bu tavır Suudi Arabistan yönetiminin İsrail ile iş birliğine sıcak baktığını ortaya koyarken, yöntem bakımından BAE'den farklılaşabileceği izleniminin oluşmasına neden olmuştur. Suudi yönetimi anlaşma karşısında sessizliğini korurken Suudi Arabistan'daki Twitter kullanıcıları "Körfez Normalleşmeye Karşı" başlıklı etiket altında Kral Faysal'ın fotoğrafını "Bütün Araplar İsrail'in varlığını ve Filistin'i bölmeyi kabul etse de biz onlara katılmayız" sözüyle birlikte paylaşarak Krallığın İsrail yanlısı sessizliğine karşı çıkmıştır.¹¹

ABD açısından değerlendirilecek olursa Trump yönetiminin, Suudi Arabistan'ın da İsrail ile normalleşme sürecine girmesini istediği söylenebilir.¹² Göreve gelişinden bu yana Körfez ülkeleri ile İsrail'i aynı ittifak şekillenmesi altında toplamayı hedefleyen Trump'ın son dönemde bu politikayı

daha istekli bir şekilde hayata geçirmeye çalıştığı görülmektedir. Suudi Arabistan'ın mutabakata dair bir süre sessiz kalması¹³ İsrail ile normalleşmeye sıcak baktığı şeklinde yorumlanabilir.¹⁴ Mutabakattan yaklaşık bir hafta sonra Suudi Arabistan'ın İsrail ile diplomatik ilişkiler kurmasını, İsrail'in Filistinlilerle barış yapması şartına bağladığını açıklamış olsa da¹⁵ Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Prens Faysal bin Farhan bölgesel barışa katkı sağlayacağını dile getirerek anlaşmayı övmüştür.¹⁶ Öte yandan 31 Ağustos tarihinde Suudi Arabistan ilk kez bir İsrail uçağına hava sahasını açmıştır.

Her ne kadar Suudi yönetimi İsrail ile diplomatik ilişkiler kurma yönünde hevesli ve istekli olsa da Suudi Arabistan Kralı'nın "Mekke ve Medine Hizmetkârı" sıfatı ve İslam dünyasından gelecek tepkiler, Riyad'ın bu yönde adım atmasını engellemektedir. Öte yandan 2002'deki barış planıyla Suudi Arabistan, Filistin meselesinin Araplar nezdinde temsilcisi konumuna yükselmiştir. Bu anlamda Riyad'daki siyasi elit her ne kadar Tel Aviv ile ilişkileri normalleştirme yönünde meyilli ve istekli olsa da Araplar arasındaki bu "liderlik" pozisyonunu kaybetmemek adına İsrail ile normalleşmeyi bir süre ertelemek zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla Suudi Arabistan açısından İsrail ile normalleşmenin önünde en az iki önemli engel bulunmaktadır. Bunlardan ilki, iç muhalefettir. Bu anlamda eleştirel pozisyona sahip davetçi, düşünce adamı, gazeteci gibi isimlere yurt içi ve yurt dışı operasyonlar düzenleyen Suudi yönetimi, İsrail ile normalleşmenin önündeki bu engeli aşmaya çalışmaktadır. İsrail ile normalleşmenin önündeki ikinci engel ise dinî ve ideolojik baskılardır. Araplar arasındaki Filistin meselesinin "ideolojik" boyutu ve dinî baskılar da Suudi Arabistan'ın İsrail ile normalleşmesini engellemektedir. Bu anlamda son yıllarda Suudi Arabistan'da Muhammed bin Selman eliyle Selefi-Vehhabi ideolojinin dış politikadaki etkisinin azaltılıp yerine Suudi milliyetçiliğinin konul-

BAE'nin Bahreyn'den önce İsrail ile ilişkileri normalleştirilmesi bazıları için şaşırtıcı olurken, Abu Dabi sonrasında Manama'nın da bu trende katılacağı beklenmekteydi. Bu beklentiler 11 Eylül tarihinde yine ABD Başkanı Donald Trump'ın Bahreyn'in de İsrail ile ilişkileri normalleştirme kararı aldığını açıklamasıyla doğrulanmış oldu.

masının, Suudi Arabistan-İsrail ilişkilerine olumlu yansıdığı söylenebilir. Nitekim ülke içerisindeki muhalif görüşlü birçok din adamı tutuklanmıştır, çok sayıda din adamı ise İsrail ile normalleşmenin meşrulaştırılması adına faaliyetler yürütmektedir. Bu anlamda Kâbe imamlarından olan Abdurrahman es-Sudeys'in son Cuma Hutbesi, İsrail ile normalleşmeye hazırlık olarak değerlendirilmiştir.¹⁷

Sonuç olarak Suudi Arabistan, BAE-İsrail arasındaki normalleşme sürecini gayriresmî şekilde desteklemektedir. Riyad'ın Tel Aviv ile normalleşme sürecini başlatması ise temelde Suudi Arabistan'daki muhaliflerin bastırılması, ardından dinî ve ideolojik baskıların sonlandırılması gibi konularda Suudi yönetimin atacağı adımlara bağlı olarak gerçekleşecektir.

İsrail ile Normalleşme Bağlamında Bahreyn¹⁸

Birçok bölge uzmanı Bahreyn'i Körfez'de İsrail ile normalleşme potansiyeli en yüksek ülke şeklinde tanımlamaktaydı.¹⁹ Nitekim Bahreyn dinler arası sivil toplum faaliyetleri adı altında ve İran karşıtlığı politikasının bayraktarlığını yapma konusunda bir süredir iş birliği yaptığı İsrail ile barış yapılması çağrılarını dile getirmekteydi.²⁰ Bu şartlar altında BAE'nin Bahreyn'den önce İsrail ile ilişkileri normalleştirilmesi bazıları için şaşırtıcı olurken, Abu Dabi sonrasında Manama'nın da bu trende katılacağı beklenmekteydi. Bu beklentiler 11 Eylül tarihinde yine ABD Başkanı Donald Trump'ın Bahreyn'in de İsrail ile ilişkileri normalleştirme kararı aldığını açıklamasıyla doğrulanmış oldu. Nitekim Manama yönetimi uzun bir süredir Yüzyılın Anlaşması gibi İsrail yanlısı konferanslara ev sahipliği yaparak Tel Aviv ile normalleşme sürecinin altyapısını oluşturmak adına ciddi yatırımlar yapmaktaydı. Bu çerçevede ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun İsrail, Bahreyn ve Sudan'ı içeren ziyaretleri de Bahreyn-İsrail arasındaki normalleşmenin habercisi olarak değerlendirilmiştir.

Manama yönetiminin uzun süredir İsrail ile diplomatik ilişkiler kurma isteğine dair ipuçları Bahreyn'in dış politika ilkelerinde yatmaktadır. Geçtiğimiz haftalarda İsrail İstihbarat Servisi (MOSSAD) Başkanı Yossi Cohen'in, Bahreyn Başbakanı Halife bin Selman el-Halife ile telefon

görüşmesi yapması bu durumu doğrular bir gelişme olarak görülebilir. Her ne kadar görüşme hakkında her iki taraftan resmî bir açıklama yapılmamış olsa da İsrail menşeli haber kaynakları tarafından iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi ihtimali hakkında detayların konuşulduğu iddia edilmiştir. Dahası bir İsrail TV kanalı olan Kanal 12'nin askerî muhabiri Nir Dafouri'ye göre İsrail-Bahreyn arasında eylül ayının sonuna doğru normalleşme mutabakatına varılabilir. Bu anlamda İsrail'in normalleşme karşılığında Bahreyn ile silah anlaşması yapması beklenmektedir.²¹ Dolayısıyla İsrail uçağının, kendi hava sahasını kullanmasına izin veren Bahreyn'in, Körfez'de İsrail ile ilişkileri normalleştirme noktasında en istekli olduğu ülke olduğu gözlemlenmekteydi.²²

Nitekim 2019'da Bahreyn'in başkenti Manama, ABD Başkanı Trump'ın damadı ve Başdanışmanı Kushner'in inisiyatifiyle düzenlenen Refah İçin Barış Konferansı'na ev sahipliği yapmıştır. Bölge ülkelerine ait sınırların olmadığı bir harita gösterilen konferansa Körfez'den birçok üst düzey yetkilinin yanı sıra İsrail tarafından da önemli isimler katılmıştır. Bu anlamda Filistin'in parçalanmasını ve İsrail'in genişlemesini öngören konferansa Manama'nın ev sahipliği yapması, Bahreyn'in İsrail sempatisini ortaya koymaktadır. Bahreyn Dışişleri Bakanı Şeyh Halid bin Ahmet el-Halife'nin, İsrail yanlısı açıklamaları bu anlamda örnek verilebilir. El-Halife, Eylül 2016'da Şimon Peres'in ölümünün ardından başsağlığı dileyerek onu "Ortadoğu'da bir savaş adamı ve zor bir barış adamı" şeklinde açıklama yaparak²³ Arap dünyasını şaşkınlığa uğratmıştır. Eylül 2017'de Suudi Arabistan ile İsrailli yetkililerin ortak tehdit İran'a karşı mücadeleyi konuştukları gizli toplantı sonrasında el-Halife İsrail'e karşı uygulanan boykotu kınamıştır.²⁴ ABD Başkanı Trump'ın, İsrail'in başkentini Kudüs olarak tanıdığını açıklamasını da olumlu karşılayan Bahreyn yönetimi Mayıs 2018'de İsrail'in bölgedeki askerî varlığını ve kendini savunmasını meşru

gördüğünü açıklamıştır. Dolayısıyla Bahreyn'in İsrail sempatisi İran ile mücadele bağlamında değerlendirilmektedir. Bununla birlikte özellikle bin Selman'ın veliahtlığa getirilmesi sonrası Bahreyn dış politikasının Suudi Arabistan'a daha da bağımlı hâle geldiği ve bu anlamda İsrail ile yakınlaştığı söylenebilir.²⁵

Öte yandan Bahreyn'in İsrail yanlısı duruşunun yerel, bölgesel ve küresel dinamiklerden ve Manama'nın dış politika ilkelerinden bağımsız olmadığı söylenebilir. Bu anlamda İran, Müslüman Kardeşler, el-Kaide ve DAESH gibi Körfez'deki rejimlerin çoğu tarafından "tehdit" olarak görülen aktörlerin nüfuz alanlarının artması Bahreyn'i Suudi Arabistan/BAE eksenine daha da bağımlı kılmıştır. Ayrıca Bahreyn'in uzun yıllardır Suudi Arabistan'a bağımlı bir dış politika izlediği de bilinmektedir. Demografik olarak Şii bir çoğunluğa sahip olmasına rağmen Bahreyn liderliği, Sünni bir aile olan el-Halife rejimi tarafından yönetilmekte ve bu anlamda ülkenin dış politik ilkeleri Suudi Arabistan ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Bunun yanında Bahreyn dış politikası büyük oranda İran tehdidi üzerinden şekillenmektedir. Nitekim İran gerek Bahreyn'deki Şii nüfusu harekete geçirme açısından gerekse tarihî ve mevcut hak iddiaları nedeniyle Manama yönetimi tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. Söz konusu durum Suudi Arabistan ve büyük oranda BAE için de geçerlidir.

Bununla birlikte son yıllarda Bahreyn dış politikasının özellikle BAE'nin yörüngesi etrafında şekillendiği iddia edilebilir. Birçok bölgesel gelişmede, Abu Dabi'nin Bahreyn'i kendi dış politik çizgisinde hareket etmeye zorladığı görülmüştür. Mısır'daki askerî darbe, Katar ambargosu, İran karşıtı artan retorik ve Türkiye düşmanlığı Bahreyn'in BAE çizgisinde dış politika izlediği örnek olaylardan birkaçıdır. Bahreyn yönetimi, Türkiye karşıtlığında adeta BAE'nin bir enstrümanı olmuş ve bir adım daha ileri giderek Tür-

kiye'nin, BAE'nin Libya'daki artan müdahalesine yönelik yaptığı açıklamayı kınamıştır. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Bahreyn'in yaptığı bu açıklamaya sert bir dille yanıt vererek Bahreyn'in, BAE'nin agresif ve yıkıcı politikalarının bir parçası olmaması gerektiğini belirtmiştir.²⁶ Bu anlamda Bahreyn'in kendine özgü bir dış politikası olmadığı söylenebilir. Daha çok BAE ve Suudi

Arabistan yörüngesinde bağımlı bir dış politika izleyen Bahreyn'in İsrail ile ilişkilerinin normalleşmesi de bu bağımlı dış politika üzerinden okunabilir. Bu çerçevede Bahreyn, Suudi Arabistan-BAE eksenine hizmet eden dış politika ilkeleriyle hareket etmekte ve bu eksenin bölgesel ve küresel ölçekte imajını tazelemek adına halkla ilişkiler aktiviteleri ve düşünce kuruluşu destek hamleleri de yürütmektedir.

Umman, Mısır da dâhil olmak üzere İsrail ile diplomatik ilişkileri kesmeyen üç Arap ülkesinden biri olmuştur. Dış politikasıyla Körfez ülkelerinden geleneksel olarak ayrıışan Umman'ın bu tutumu, İsrail'e olan yaklaşımı konusunda da kendisini göstermektedir.

Umman'ın İsrail'e Ulaşma İsteği

Tarihî açıdan ele alındığında Umman'ın İsrail ile iyi ilişkiler yürütmeye özel önem verdiği görülmektedir. Öyle ki geleneksel anlamda dış politikasında ara buluculuk faaliyetlerine yer veren Umman, Tel-Aviv yönetimiyle ilişkilerini boza-bileceği endişesiyle Filistin-İsrail sorununda arabulucu rolü oynamaktan imtina etmiştir.²⁷ Aksine Maskat yönetimi, İsrail'i bölgede meşru bir devlet olarak kabul ederek Tel Aviv'den yana

bir tutum sergileyegelmiştir.²⁸ Nitekim Umman'ın 13. Sultanı Said bin Teymur "Filistin meselesi ne Umman'ın ne de başka bir Arap ülkesinin meselesidir" diyerek ülkesinin konuyla ilgili tutumunu ortaya koymuştur.²⁹ Bu anlamda Umman, Mısır da dâhil olmak üzere İsrail ile diplomatik ilişkileri kesmeyen üç Arap ülkesinden biri olmuştur. Dış politikasıyla Körfez ülkelerinden geleneksel olarak ayrışan Umman'ın bu tutumu, İsrail'e olan yaklaşımı konusunda da kendisini göstermektedir.³⁰

Öte yandan Maskat yönetimi, İsrail'e karşı hiçbir zaman ekonomik ambargo uygulamamıştır.³¹ İki ülke arasındaki tarımda sulama teknikleri ile başlayan iş birliği alanları genişlemiş, askerî teçhizat ve eğitim dâhil olmak üzere birçok alana yayılmıştır. Bu anlamda Umman'ın 1990'ların ortalarından itibaren İsrail ile resmî olmayan fakat yakın ilişkiler içerisinde olduğu söylenebilir. Bu anlamda Umman, İsrail ile Körfez ülkeleri arasındaki teknik iş birliğinin önemli simgesi ve 1993 Oslo Anlaşmalarından kalan tek örgüt olan "Ortadoğu'yu Tuzdan Arındırma Araştırma Merkezi"ne ev sahipliği yapmaktadır. Örgüt İsraili diplomatlarla Arap diplomatların bir araya gelmesini sağlamaktadır. İsrail, bahsedilen örgütü ve bölgesel rolünü ciddiye almakta ve bu anlamda örgütü diplomatik ilişkiler tesis edilmeyen aktörlerle iletişim kurmak için bir platform olarak görmektedir.³² Dolayısıyla Umman'ın İsrail ile yürüttüğü gizli diplomasiyle İsrail-Arap ve Körfez yaklaşmasının köprüsü konumunda olduğu söylenebilir.

Umman'ın İsrail ile ilişkilerde farklı bir konumda olduğunun bir başka göstergesi de Tel-Aviv'den bu ülkeye yapılan üst düzey ziyaretlerdir. O dönem İsrail başbakanı olan İzak Rabin 1994'ün Kasım ayında ve yine dönemin başbakanı Şimon Peres ise Nisan 1996'da Umman'ı ziyaret etmiştir. Rabin'in suikastla öldürülmesinin ardından,

1995'te Umman Dışişleri Bakanı Yusuf bin Allavi bin Abdullah Kudüs'teki cenaze törenine katılmıştır. 2000 yılında başlayan İkinci İntifada ile ilişkiler bozulmuş, Umman İsrail'de açtığı ticaret ofisini 1995'in Ekim ayında kapatmıştır.³³ Devam eden süreçte ziyaretler ve görüşmeler gizli ya da açıktan devam etmiştir.

Bu çerçevede İsrail başbakanı Binyamin Netanyahu'nun, Ekim 2018'de Umman'a yaptığı ziyaret de iki ülke arasındaki yakınlaşmanın bir örneği olarak görülebilir. 1996'dan bu yana başbakan düzeyindeki bu ilk ziyarette Netanyahu, Sultan Kabus ile bir araya gelerek barış sürecini ve bölgesel konuları değerlendirmiştir.³⁴ Ziyarette ayrıca MOSSAD Direktörü Yossi Cohen, Ulusal Güvenlik Danışmanı Meir Ben-Shabbat ve İsraili diğer yetkililer de hazır bulunmuştur.³⁵ Ayrıca ziyaretinden kısa bir süre sonra İsrail bayrağı taşıyan bir uçağa Umman hava sahasını kullanma izni verilmiştir. Umman'ın eski başbakanı Allavi İsrail ile resmî ilişkilerin tesis edilip edilmeyeceğine dair her seçeneğin masada olduğunu söyleyerek Maskat'ın istekliliğini ortaya koymuştur.³⁶ Benzer şekilde MOSSAD şefi'nin Umman ile ilişkilerin normalleştirilmesini arzuladıklarını ve bu anlamda dijital diplomasi³⁷ de dâhil çeşitli faaliyetler yürüttüklerini ifade ettiği vurgulanmalıdır.³⁸

Katar'ın Filistin ve İsrail ile olan ilişkileri diğer Körfez ülkelerinden farklı bir görünüm arz etmektedir. Doha yönetimi bir taraftan Filistinli taraflara ve bölgedeki mücadeleye farklı bağlam ve şekillerde destek olurken, bir taraftan da İsrail ile resmî düzeyli olmasa da birtakım ilişkiler yürütmektedir.

Bu anlamda Maskat yönetimi BAE-İsrail arasında varılan mutabakatı olumlu karşılamıştır. Anlaşmadan bir gün sonra Umman'ın resmî haber ajansı ülkenin Dışişleri Bakanlığında ismi verilmeyen bir kaynağın Umman Sultanlığının anlaşmayı desteklediğini aktarmıştır. Bu anlamda Bahreyn gibi Umman da anlaşmayı tarihî olarak nitelemiştir.³⁹ Dolayısıyla Maskat yönetimi Trump'ın duyurduğu BAE-İsrail normalleşme sürecini olumlu karşılamıştır. Bazı haber kaynakları İsraili üst düzey yetkililerin Umman'ın kısa vadede İsrail ile ilişkileri normalleştirceğine dair beklentilerinin bulunduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁰ Umman'ın İsrail ile normalleşmesinin önündeki engellerden birisi olarak Maskat yönetiminin İran'la olan iyi ilişkileri gösterilebilir. Ancak Umman yönetiminin geçmiş dönem dış politikasındaki dengeli tutumu göz önünde bulundurulduğunda, Maskat'ın bir taraftan İran'la ilişkileri devam ettirirken bir taraftan da İsrail ile normalleşmeyi başlatabilecek kapasitede ve tecrübede olduğu söylenebilir.

Doha Pragmatizmi

Katar'ın Filistin ve İsrail ile olan ilişkileri diğer Körfez ülkelerinden farklı bir görünüm arz etmektedir. Doha yönetimi bir taraftan Filistinli taraflara ve bölgedeki mücadeleye farklı bağlam ve şekillerde destek olurken, bir taraftan da İsrail ile resmî düzeyli olmasa da birtakım ilişkiler yürütmekteydi. Dönem dönem İsrail-Filistin meselesinde ara buluculuk yapma girişiminde de bulunan Katar,⁴¹ İsrail-BAE arasında varılan mutabakata resmî açıklama yapmamayı tercih etmiştir. Doha yönetiminin bu tavrı ilişkilerin normalleşmesine zımni bir destek olarak yorumlanabilecekse de Katar, BAE ile aynı dış politika çizgisinde görünmek istemediği için tutumunu açıkça belli etmemiştir.

Katar'ın İsrail ile normalleşme meselesine yaklaşımını iki ülke arasındaki ilişkilerin geçmişi

üzerinden değerlendirmek daha doğru olabilir. İki ülke ilişkileri tarihsel açıdan ele alındığında, Doha ile Tel Aviv arasında resmî olmayan bir iş birliğinden söz edilebilir. Bu anlamda İsrail-Filistin Barış Süreci'ne paralel olarak kademeli bir ticari⁴² yakınlaşma 1990'lı yıllarda başlamıştır. İsrail, Mayıs 1996'da Katar'da ticaret ofisi açmıştır. Haziran 1996'da dönemin başbakanı Şimon Peres Katar'a ziyaret gerçekleştirmiştir. Dahası Katar, 1997 yılında Doha'da yapılacak olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ekonomi Konferansı'na İsrail'i davet etmiştir. Arap dünyasından gelen baskıya rağmen bu adımın atılması Katar'ın Körfez'deki bağımsız politika izlemesinin ve İsrail'e yönelik pragmatist siyasetinin başlangıcı olarak görülmektedir. Doha yönetimi, Tel Aviv ile enerji başta olmak üzere birçok alanda iş birliği yapmaktadır.

İsrail ile bu ikili ilişkilerine karşın Katar, Filistin davasında da İsrail ile mücadele eden aktörleri desteklemektedir. Nitekim Doha yönetimi 2008 Aralık ayında İsrail'in Gazze'ye yönelik başlattığı saldırılara tepki olarak Ocak 2009'da İsrail'in Katar'daki ticaret ofisini geçici süreliğine kapatmıştır. Fakat Mayıs 2013'te İsraili bir ticaret delegasyonu Katar'ı ziyaret etmiştir. Görüşmede İsrail'in yüksek teknolojik hamlelerine Katar'ın yatırım yapması konuşulmuştur.⁴³

Katar'ın İsrail ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmasının bir boyutu ise Doha'nın Washington ile iyi ilişkiler kurma konusundaki istekliliğidir. Nitekim Arap dünyasındaki "Washington'a giden yol Kudüs'ten geçer" söyleminin bölgesel güç dengesindeki yansıması, Arap liderlerin İsrail'i bölgesel bir aktör ve güç olarak tanımasına neden olmuştur.⁴⁴ Bu anlamda Katar, Bahreyn'in aksine Suudi Arabistan ve BAE'nin baskılarından ötürü İsrail ile normalleşmeyi onaylamamaktadır. Aksine gerek İsrail ile gerekse İsrail üzerinden ABD ile yakınlaşarak Suudi-BAE eksenini dengelemek adına pragmatist bir siyaset izleyerek

İsrail ile ilişkileri sürdürmektedir.

Bununla birlikte Doha yönetimi İsrail ile BAE arasında varılan mutabakata dair sessizliğini korusa da medya organları üzerinden mutabakata karşı olduğunu göstermiştir.⁴⁵ Özellikle Al-Jazeera yayın organında Filistinli perspektifinin ağır bastığı yayınlara yer verilmiş ve anlaşmanın bir barış anlaşması olarak nitelendirilmesi şiddetle kınanmıştır. Bu anlamda Katar'ın Hamas ile sürdürdüğü yakın ilişki biçiminin İsrail ile normalleşmeyi kısa vadede olumlu karşılmasını engellediği görülmektedir. Diğer bir deyişle gerek Müslüman Kardeşler ile sürdürülen iş birliği gerekse yumuşak güç unsurlarıyla Arap dünyasında oluşan Katar imajının zedelenmemesi adına Doha yönetimi, BAE-İsrail normalleşme sürecini onaylamamıştır.

Resmî söylem düzeyinde de anlaşmayı kınamayan veya Türkiye, İran ve Kuveyt gibi anlaşmaya karşı durmayan Katar'ın İsrail'e yönelik pragmatist politikalar izlediği görülebilir. Bu anlamda Katar, İsrail ile koordinasyon hâlinde Gazze'ye insani yardım yapmaktadır. İnsani yardım gibi yumuşak güç unsurlarıyla Filistin meselesinde söz sahibi olan Doha yönetimi aynı zamanda İsrail-Hamas⁴⁶ ve ABD-Hamas⁴⁷ arasında ara buluculuk yapmak suretiyle bölgesel partnerlerinin sayısını artırarak pragmatist denge siyaseti izlemektedir. İsrail'in de Katar'a yönelik benzer bir siyaset izlediği iddia edilebilir. Nitekim her ne kadar İsrail ile BAE-Suudi Arabistan arasında yoğun bir iş birliği söz konusu olsa da Netanyahu, 2017'de başlatılan ambargoyu açıktan desteklememiştir. Dolayısıyla iki aktör arasındaki gayriresmî, diplomatik ve pragmatizme dayalı bir iş birliği söz konusudur. Bu iş birliği Katar'ı, anlaşmayı resmen kınamaktan ve anlaşmaya karşı çıkmaktan men etmektedir.

Doha yönetiminin resmî söylemde tarafsız kalıp medya üzerinden normalleşmeye karşı duruşu, Katar-ABD ilişkilerini etkileme potansiyeline

sahiptir. Bu anlamda Trump'ın Katar'a kısa vadede İsrail ile normalleşme yönünde baskı yapması beklenebilir. Nitekim normalleşme süreciyle birlikte İsrail ile daha yoğun ve resmî iş birliği hâlinde olacak olan Abu Dabi yönetimi, Washington'daki lobilerini Katar'ın yalnızlaştırılması ve BAE-Suudi eksenine bağımlı bir dış politika izlemesi yönünde kullanabilir. Hatta BAE-İsrail mutabakatı sonrasında Trump'ın Başkanışmanı Jared Kushner, Katar'ı da içeren bir bölge turu yapmıştır. Kushner Doha'ya, Tel Aviv ile ilişkileri normalleşmesi yönüne telkinlerde bulunduyorsa da Katar yönetimi 2002'deki barış planı ve BM Genel Kurulu kararları çerçevesindeki iki devletli çözüm olmadan İsrail ile ilişkileri normalleştirmeyeceğini beyan etmiştir. Katar'a yönelik ABD ve BAE-Suudi baskısı birçok meselede iş birliği yapan Türkiye ile Katar arasındaki iş birliklerini de güçlendirebilir. Bununla birlikte Katar, ABD'den gelen baskıyı İsrail ile arka kapı diplomasisini sürdürerek dengelemeyi deneyebilir. Sonuç olarak Katar, BAE-İsrail arasındaki anlaşmaya karşı sessiz pragmatist denge siyaseti izlemiştir. Bu anlamda Doha yönetimi pan-Arabist meseleler ve 2002'deki barış planı yanında ABD baskısı ve İsrail ile iş birliği yapma tercihleri arasında kalmakta, bu anlamda pragmatist denge siyaseti izlemektedir.

Kuweyt'in Kararlı İsrail Karşıtlığı

Tarihsel, siyasi ve toplumsal birçok konuda Kuveyt diğer Körfez ülkelerinden farklı bir görünüm arz etmektedir. Bu durumun kendisini gösterdiği alanlardan biri de dış politikadır. Bu anlamda Kuveyt, Körfez bölgesinde İsrail ile normalleşmeye net anlamda karşı duran tek ülkedir. Tarihsel olarak da Kuveyt'in Filistin meselesini benimsediği ve bu minvalde Filistin halkına ve İsrail ile mücadele eden aktörlere finansal ve siyasi destek sağladığı görülmüştür.⁴⁸ Bu arka plan ışığında Körfez ülkelerinin İsrail ile sürdürdüğü yakınlaşma ve örtülü ittifak politikasına

rağmen Kuveyt İsrail'in işgalci bir aktör olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlamda Kuveyt, Körfez'deki diğer aktörlerin aksine hukuksuz uygulamalar sona ermeden ve bağımsız bir Filistin devleti kurulup tanınmadan İsrail ile her türlü normalleşmeyi ve barışı reddetmekte ve bu yönde faaliyetler yürütmektedir. Bu durumu açıkça beyan etmekten çekinmeyen Kuveyt, İsrail'e hava sahasını açmayacağını bildirmiştir.⁴⁹ Ayrıca Kuveyt gazetesi al-Kabes'e göre Kuveytli devlet yetkilileri "Kuveyt Filistin davasındaki pozisyonunu korumaktadır ve İsrail ile normalleşecek en son ülkedir" şeklinde açıklamalar yapmıştır.⁵⁰ Kuveyt'in bu tavrı sözde İsrail-Filistin barışının mimarı olan Jared Kushner'i rahatsız etmiştir. Kushner, Kuveyt'in Filistinlilere yönelik desteğinin yapıcı olmadığını iddia etmiştir.⁵¹ Bu anlamda Kuveyt'in İsrail ile normalleşmeye neden karşı olduğu ve Filistin meselesini neden bu denli desteklediği sorusu akıllara gelmektedir.

Körfez'deki diğer aktörlere rağmen Kuveyt'in neden bu denli açıktan İsrail karşıtı bir politika izlediği en azından üç unsur üzerinden açıklanabilir. Bunlardan ilki Kuveyt'in kendine özgü ve Körfez'deki "en demokratik" ülke olmasından kaynaklı kurumsal siyasal yapısıdır. Kuveyt Ümmet Meclisi; Şii, Selefi ve Sünni birçok cenahtan muhtelif milletvekillerini barındırmaktadır. Bu anlamda Kuveyt'in ülkedeki kamuoyuna rağmen bir politika üretmesi pek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla Kuveyt'in Filistin desteği bir tercihten ziyade bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Kuveyt Meclisi ve es-Sabah ailesi dâhil olmak üzere birçok yetkili, İsrail ile normalleşmeye karşı olduklarına dair açıklamalar yapmıştır. Bu anlamda 2017'de Kuveyt Ümmet Meclisi Başkanı Marzuk el-Ganim, Parlamentolar Arası Birlik Örgütü'nde İsrailli yetkilileri hedef alarak "işgalci, çocuk katili" ifadelerinde bulunmuştur. Dahası 50 sandalyeli Ümmet Meclisindeki 39 milletvekili, İsrail ile normalleşmeye karşı olduklarına dair bir bildiri yayınlamıştır.⁵² Dola-

yısıyla Kuveyt Meclisi ve iç siyasi dinamikler Kuveyt'in Filistin'i neden desteklediğini ve İsrail ile normalleşmeye neden karşı olduğunu açıklar niteliktedir. Söz konusu ifadeler ve atılan adımlar Kuveyt'in Filistin meselesindeki duruşunun İslam coğrafyasından olumlu tepkiler almasını sağlamıştır. Birçok uluslararası örgütte Filistinliler lehine finansal destek sağlayan Kuveyt yönetimi İsrail ile Normalleşmeye Direniş Konferansı'na liderlik etmiştir.⁵³ Kuveyt iç siyasetinde önemli yeri bulunan Meclis'in Filistin meselesindeki tavrı, Kuveyt devletinin İsrail yanlısı bir politika izlemesini engellemiş; Filistin davasına sahip çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca Kuveyt'teki politik kültürün ve sivil toplumun da hükûmetin bu yönde politikalar izlemesini sağladığı iddia edilmektedir.⁵⁴

Kuveyt İsrail ile ticaret, kültür, siyaset ve güvenlik alanlarında her türlü normalleşmeye karşı çıkmaktadır. Kuveyt'in dış politik hamlelerindeki bu özgünlük ülkenin demokratik geleneksel yapısı, Filistin siyasi hareketleri ile sahip olduğu tarihsel bağ ve pan-Arabist ve İslamcı ideallere olan bağlılığından kaynaklanmaktadır.

Kuveyt'in Filistin davasını desteklemesini sağlayan ikinci temel unsur ise Kuveyt'in barındırdığı Filistinli diaspora nüfusedir. 1940'larda Kuveyt'e yönelik başlayan Filistinli göçü Yaser Arafat'ın el-Fetih Hareketi ile daha da artmıştır. 1957'de 14.000 olan Filistinli ve Ürdünlü işçi sayısı 1965 ile birlikte 78.000'e ulaşmıştır. Kuveyt'e gelen birçok Filistinli üst düzey kurumlarda önemli pozisyonlar elde ederek Kuveyt siyasetinin şe-

killenmesinde önemli rol oynamaktadır.⁵⁵ Fakat Arafat'ın, Saddam'ın 1990'daki Kuveyt işgalini desteklemesiyle bozulan ilişkiler 400.000-450.000'e yakın Filistinlinin⁵⁶ birçoğunun Kuveyt'ten çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır. 2005'te Mahmud Abbas'ın özür dilemesiyle iki ülke arasındaki gerginlik bir nebze de olsa durulmuştur. 2013'te Filistin yönetiminin Kuveyt'te büyükelçilik açması ile onarılan ilişkiler dönemin Filistin Büyükelçisinin diplomatik girişimleriyle daha da yakınlaştırılmıştır.⁵⁷ Yaklaşık 80.000 kadar Filistinlinin Kuveyt'te varlığını sürdürmesi ve devletin bazı üst kademelerinde görev almaları Kuveyt'in Filistin meselesindeki siyasetini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla Kuveyt'in İsrail karşıtı-Filistin yanlısı politikasını etkileyen ikinci unsur Kuveyt'teki Filistinli topluluğunun siyasete yön veren etkin konumlarıdır. Bu süreç Kuveyt'in İsrail ile normalleşecek son ülke olduğunu gösteren tarihsel etken olarak sunulabilir.

Kuveyt'in İsrail ile normalleşmeye karşı tavrını etkileyen üçüncü unsur ise Kuveyt'teki liderliğin pan-Arabist dayanışma düşüncesidir. Bu anlamda Emir Şeyh Sabah el-Ahmed es-Sabah'ın Arap milliyetçiliğini ve Müslüman birlikteliğini savunması, Kuveyt'in Filistin meselesini destek-

lemesini sağlamıştır. Bu anlamda İsrail'in savaş suçu işlediği, hukuksuz uygulamalarla Filistin topraklarını işgal ettiği Kuveytli üst düzey yetkili tarafından birçok uluslararası platformda defalarca dile getirilmiştir. Benzer şekilde Varşova'da düzenlenen güvenlik konferansına İsrail ve Kuveytli yetkililerin birlikte katılmasının normalleşme belirtisi olarak görülmemesi gerektiği Kuveyt Dışişleri Bakanı tarafından vurgulanmıştır.⁵⁸ Ayrıca Kuveyt, ABD'nin İsrail sorununun son bulması adına başlattığı barış girişimine de katılmayarak Körfez ülkelerinden ayrılmaktadır.⁵⁹ Bu çerçevede Bahreyn'de Haziran 2019'da düzenlenen konferansı boykot eden Kuveyt, Yüzyılın Anlaşması'nı ölü doğan bir anlaşma olarak tanımlamıştır.⁶⁰ Sonuç olarak Kuveyt İsrail ile ticaret, kültür, siyaset ve güvenlik alanlarında her türlü normalleşmeye karşı çıkmaktadır. Kuveyt'in dış politik hamlelerindeki bu özgünlük ülkenin demokratik geleneksel yapısı, Filistin siyasi hareketleri ile sahip olduğu tarihsel bağ ve pan-Arabist ve İslamcı ideallere olan bağlılığından kaynaklanmaktadır. Kuveyt'in Filistin meselesindeki bu kararlı tavrı, Arapların Filistin meselesinin çözümünü beklemekten yoruldukları iddiasını⁶¹ çürütmektedir.

Sonuç

İsrail'in özellikle ABD Başkanı Donald Trump'ın göreve gelişiyle artan Körfez ülkeleriyle yakınlaşma girişimleri sonuçlarını vermeye başlamıştır. Geçtiğimiz bir aylık süre içerisinde önce Birleşik Arap Emirlikleri daha sonra da Bahreyn, İsrail ile ilişkilerini normalleştirme kararı alarak Ortadoğu siyasetinde yeni bir dönemin açılmasına neden olmuşlardır. Bu durum birkaç açıdan bir kırılma noktasına işaret eder. Bunlardan ilki Arap ülkelerinin uzun yıllar ortak düşman olarak kabul ettiği İsrail, artık bu konumdan çıkmaktadır. Her ne kadar bazı Arap ülkeleri resmî, bazıları da gayiresmî ilişkileri sürdürmekte idiyse de özellikle halklardan gelebilecek tepkiler nedeniyle İsrail ile normalleşme birçok ülke için mümkün gözükmemektedir. BAE ve Bahreyn'in öncülüğünü yaptığı bu süreç İsrail'in Arap yönetimleri için bir müttefik olabilmesinin de önünü açmıştır.

Normalleşmenin ikinci sonucu İsrail'in artık Arap yönetimleri nezdinde meşru bir aktör olarak kabul edilmesinin önünün açılmasıdır. Buna göre İsrail'in Filistinlilere yönelik politikaları ve bu ülkede yürüttüğü işgal de bir tür meşruiyet kazanmaktadır.

Normalleşme girişimlerinin bir başka sonucu da Arap ülkelerini etrafında buluştukları ortak bir dava olarak Filistin fikrinin de çökmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu çerçevede İsrail ile savaşlar yapan ve gerek Arap Birliği gerekse de İslam İşbirliği Teşkilatı gibi kuruluşlar nezdinde Filistin davasının savunuculuğunu yapan Arap ülkelerinin, artık böylesi birleştirici bir davaları olamayacaktır. BAE ve Bahreyn ile başlayan normalleşme sürecinin başka ülkelere takip edilmesi bu durumu daha da belirgin hâle getirecektir. Nitekim geç-

tiğimiz hafta toplanan Arap Birliği'nin, İsrail ile ilişkileri normalleştiren BAE'ye yönelik herhangi bir karar almaması bu durumun bir göstergesidir.

Bölgesel politikalar açısından değerlendirildiğinde ise İsrail ile normalleşme kararının bölgede İsrail ile ilişkileri kötü olan Türkiye ve İran gibi ülkelere karşı cephenin genişlemesi yönünde bir süreci başlatacağı belirtilebilir. Körfez ülkeleri ile İsrail arasındaki ittifakın güçlenmesine paralel olarak bu ülkelerin Türkiye ve İran karşıtı politikaları daha da sertleşebilecektir. Bununla birlikte Körfez ülkelerinin de İsrail ile ilişkilere yaklaşımda olduğu gibi Türkiye ve İran'a karşı politikalarda da tek bir yöntemi benimsemeyeceği ve ülkelerin pozisyonlarında farklılaşmalar da olacağı öngörülebilir.

Gelinen noktada İsrail ile normalleşme sürecinin Körfez ülkelerinin bölge siyasetinde biraz daha ön plana çıkacakları sonucunu da doğuracaktır. Gerek normalleşme sağlasın gerekse bu kararı almama konusunda kararlı tutum sergilesin, Körfez'deki aktörlerin dış politikalarında İsrail ve ABD çizgisi çok daha belirgin bir hâl alacaktır. Kuveyt ve Katar gibi normalleşme karşıtı ülkeler, bu tutumlarını sürdürmekte zorluklar yaşayacak ve hem komşuları hem de İsrail ve ABD'nin baskısını daha fazla hissedeceklerdir. Bu durum bu ülkeleri Türkiye ve İran gibi aktörlerle daha da yakınlaştırabilir. Öte yandan Suudi Arabistan ve Umman gibi ülkeler ise İsrail ile ilişkileri normalleştirme yönünde adımları hayata geçirebileceklerdir. Farklı nedenlerle bu durumu kamusal bir düzeye taşıyamama durumunda ise bu aktörler gerek Körfez'deki müttefikleri gerekse de üstü kapalı ilişkileri üzerinden İsrail ile yakın temasta olmayı sürdüreceklerdir.

Dipnotlar

- ¹ Hassan Hamdan al-Alkim, *The Foreign Policy of the United Arab Emirates* (London: Saqi Books, 1989), s.175.
- ² İlgili açıklama için Mehmet Rakipoğlu ve Menderes Kurt, “Suudi Arabistan-İsrail Örtülü İttifakını Anlamlandırmak”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2019, s.103.
- ³ Kristian Coates Ulrichsen, “Israel and the Arab Gulf States: Drivers and Directions of Change”, Center for the Middle East, September 2016, s.3.
- ⁴ Gerd Nonneman, “Political Reform in the Gulf Monarchies: from Liberalization to Democratization? A Comparative Perspective,” in *Reform in the Middle East Oil Monarchies*, eds. Anoushiravan Ehteshami and Steven Wright (Reading: Ithaca Press, 2008), 27-28.
- ⁵ Kristian Coates Ulrichsen, “Israel and the Arab Gulf States: Drivers and Directions of Change”, Center for the Middle East, September 2016, s.7.
- ⁶ BAE-İsrail ilişkilerinin normalleşmesi sürpriz olarak görülmemelidir. Basem Naim, “UAE, Israel deal not surprising, but shameful”, Anadolu Agency, 15 August 2020. Nitekim gerek üst düzey yetkililerin uluslararası toplantılarda görüşmesi gerekse BAE’nin Washington büyükelçisi Yusuf el-Uteybe’nin bir İsrail gazetesine yazdığı İbranice görüş yazısında İsrail’i düşman olarak değil, dost olarak gördüğünü belirtmesi ve benzeri birçok olay iki ülke arasındaki işbirliğini ortaya koymuş ve yakın zamanda iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşeceğine dair güçlü sinyaller vermiştir. “‘Israel an opportunity, not an enemy’: UAE official bemoans Netanyahu’s annexation plans in Hebrew op-ed”, *The New Arab*, 12 June 2020.
- ⁷ Rakipoğlu ve Kurt, a.g.e, s.108-109.
- ⁸ Simon Henderson, “Israel-GCC Ties Twenty-Five Years After the First Gulf War”, The Washington Institute for Near East Policy, Fall 2015.
- ⁹ Henderson, a.g.e
- ¹⁰ Rakipoğlu ve Kurt, a.g.e, ss.101-132.
- ¹¹ Maha el-Dahan and Marwa Rashad, “As UAE hails Israel accord, silence from Saudi Arabia”, *Reuters*, 14 August 2020.
- ¹² “Donald Trump expects Saudi Arabia to join UAE-Israel deal”, *Al Jazeera*, 20 August 2020.
- ¹³ Idiris Okuduci, Cuneyt Karadag, “Saudi Arabia maintains silence on UAE-Israel deal”, *Anadolu Agency*, 15 August 2020.
- ¹⁴ Elis Gjevori, “Does OIC and Arab League silence mean Palestinians have been abandoned?”, *TRT World*, 19 August 2020.
- ¹⁵ “Saudi Arabia says no Israel deal without Palestinian peace”, *The New Arab*, 19 August 2020.
- ¹⁶ “Saudi hails UAE-Israel normalisation deal”, *Middle East Monitor*, 20 August 2020.

- ¹⁷ Said İbicioğlu, “Kabe imamının hutbesi ‘İsrail’le normalleşmeye hazırlık’ olarak yorumlandı”, *Anadolu Ajansı*, 05 Eylül 2020.
- ¹⁸ Bu kısım İsmail Numan Telci, “Bahrain in the context of normalization with Israel”, *Anadolu Agency*, 27 August 2020’de yayınlanmış olan yazının güncellenmiş ve yeniden düzenlenmiş Türkçe versiyonudur.
- ¹⁹ Stasa Salacanın, “After UAE-Israel deal, which Arab countries could be next?”, *The New Arab*, 28 August 2020.
- ²⁰ Raphael Ahren, “Bahrain FM to Times of Israel: Israel is here to stay, and we want peace with it”, *Times of Israel*, 25 August 2020.
- ²¹ “Bahrain to normalise relations with Israel ‘within a month’: Mossad”, *The New Arab*, 7 September 2020.
- ²² Salacanın, a.g.e.
- ²³ https://twitter.com/khalidalkhalifa/status/781329357562404864?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E781329357562404864%7Ctwgr%5Eshare_3&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.middleeasteye.net%2Fnews%2Fanalysis-bahrain-and-israel-friendship-rising-sea-hostility
- ²⁴ “Bahrain and Israel, a friendship rising in a sea of hostility”, *Middle East Eye*, 25 September 2017.
- ²⁵ “Bahrain’s fondness for Israel is about Saudi Arabia and Iran”, *TRT World*, 18 December 2018.
- ²⁶ Burak Bir, “Turkey slams Bahrain over remarks on defense minister”, *Anadolu Agency*, 04 August 2020.
- ²⁷ “Oman not mediating Israel-Palestine conflict – minister”, *TRT World*, 27 October 2018.
- ²⁸ Habib Toumi, “Bahrain hails, Iran condemns Oman’s wisdom in receiving Netanyahu”, *Gulf News*, 27 October 2018.
- ²⁹ M. Joyce, *The Sultanate of Oman: A Twentieth Century History*, Westport, 1995, p.38.
- ³⁰ Joseph Kechichian, “Oman: A Unique Foreign Policy Produces a Key Player in Middle Eastern and Global Policy,” *RAND Research Brief*, 1995.
- ³¹ Uza Rabi, “Oman and the Arab–Israeli Conflict: The Reflection of a Pragmatic Foreign Policy”, *Israel Affairs*, Vol.11, Issue. 3, 2006, s.538.
- ³² Ulrichsen, a.g.e, s.10-11.
- ³³ “Oman says it supports UAE-Israel normalization of ties”, *Al-Monitor*, 14 August 2020.
- ³⁴ “لأول مرة – بالصور: رئيس وزراء إسرائيل يزور “سلطنة عمان” ويلتقي بالسلطان قابوس”, (İlk defa ... Fotoğraflarla: İsrail Başbakanı “Umman Sultanlığı” nı ziyaret ederek Sultan Kabus ile görüştü), *Al-Masrd*, 26 October 2018.
- ³⁵ Raphael Ahren, “In dramatic sign of warming ties, Netanyahu makes secret visit to Oman”, *The Times of Israel*, 26 October 2018.
- ³⁶ “Oman minister describes role as ‘facilitator’ of diplomacy in turbulent region”, *Al-Monitor*, 28 September 2019.

- ³⁷ Ruth Eglash, “With no formal ties, Israel is using digital diplomacy to reach out to the Arab World”, *The Washington Post*, 21 December 2019.
- ³⁸ “Did the Mossad really positively impact ties between Israel and Oman?”, *The Jerusalem Post*, 3 July 2019.
- ³⁹ Ali Abo Rezeg, “Oman welcomes UAE-Israel agreement”, *Anadolu Agency*, 14 August 2020.
- ⁴⁰ “Israeli officials say Bahrain in advanced contacts to be next in line for ties”, *Times of Israel*, 14 August 2020.
- ⁴¹ “The Gulf States and Israeli – Palestinian Conflict Resolution”, *Baker Institute Policy Report*, Number 61, September 2014, s.8.
- ⁴² Uzi Rabi, “Qatar’s Relations with Israel: Challenging Arab and Gulf Norms”, *Middle East Journal*, Vol.63, No.3, 2009, ss.443-459.
- ⁴³ Ulrichsen, a.g.e, s.12.
- ⁴⁴ Gawdat Bahgat, “Saudi Arabia and the Middle East Security Architecture”, Middle East Institute, National University of Singapore, *Middle East Insights*, No.241, 28 July 2018, s.4.
- ⁴⁵ Imad K. Harb, “The UAE-Israel agreement is for naught”, *Al-Jazeera*, 15 August 2020; Marwan Bishara, “The UAE makes peace with Israel’s war on the Palestinians”, *Al-Jazeera*, 14 August 2020, Marwan Bishara, “The UAE and Israel: A dangerous liaison”, *Al-Jazeera*, 31 August 2020.
- ⁴⁶ Adnan Abu Amer, “Will Hamas, Israel call Qatar-brokered truce?”, *Al-Monitor*, 30 August 2018.
- ⁴⁷ Timothy Lenderking, Perry Cammack, Ali Shihabi, David Des Roches, “The GCC Rift: Regional and Global Implications”, *Middle East Policy Council*, Vol.24, Number 4, Winter 2017.
- ⁴⁸ “The Gulf States and Israeli – Palestinian Conflict Resolution”, *Baker Institute Policy Report*, Number 61, September 2014, s.3-4.
- ⁴⁹ “Kuwait denies allowing Israel plane to fly through its skies”, *Middle East Monitor*, 2 September 2020.
- ⁵⁰ “مصادر حكومية أكدت لـ «القبس» ثبات موقفها: الكويت آخر من يطبّع مع إسرائيل للمزيد”, *el-Kabes*, (Hükümet Kaynakları el-Kabes için doğruladı: Kuveyt’in duruşu sabit: Kuveyt İsrail ile normalleşecek en son ülke”, 15 Ağustos 2020.
- ⁵¹ “Kushner: Kuwait’s support for Palestinians not very constructive”, *Middle East Monitor*, 19 August 2020.
- ⁵² Tyler B. Parker, “Why Kuwait Rejects Normalization With Israel”, *Fair Observer*, 18 August 2020.
- ⁵³ Mehmet Rakipoğlu, “Kuveyt’in Filistin desteği”, *Star Açık Görüş*, 21 Temmuz 2018.
- ⁵⁴ Tyler B. Parker, “Why Kuwait Rejects Normalization With Israel”, *Fair Observer*, 18 August 2020.
- ⁵⁵ “The Gulf States and Israeli – Palestinian Conflict Resolution”, *Baker Institute Policy Report*, Number 61, September 2014, s.3.

- ⁵⁶ Mona Kareem, “Is Kuwait Serious About Bedoon Naturalization?”, *Al-Monitor*, 27 March 2013.
- ⁵⁷ Dalia Hatuqa, “Palestinians Reopen Embassy In Kuwait After Two Decades”, *Al-Monitor*, 15 April 2013.
- ⁵⁸ Habib Toumi, “Kuwait rejects Israel tie normalisation claims”, *Gulf News*, 17 February 2019.
- ⁵⁹ Giorgio Cafiero, “Kuwait breaks from GCC on warming up to Israel”, *Al-Monitor*, 7 January 2019.
- ⁶⁰ “الرئيس الغانم: صفقة القرن ولدت ميتة للمزيد”, *el-Kabes*, Reis Ganim: Yüzyılın Anlaşması Ölü Doğdu, 8 Şubat 2020.
- ⁶¹ Gary Grappo, “Israel-UAE Deal: Arab States Are Tired of Waiting on Palestine”, *Fair Observer*, 14 August 2020.

Notlar

ORTADOĞU ETÜTLERİ

MIDDLE EASTERN STUDIES

Hakemli Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

ORSAM Yayınları

ORSAM, süreli yayınları kapsamında Ortadoğu Analiz ve Ortadoğu Etütleri dergilerini yayınlamaktadır. İki aylık periyotlarla Türkçe olarak yayınlanan Ortadoğu Analiz, Ortadoğu'daki güncel gelişmelere dair uzman görüşlerine yer vermektedir. Ortadoğu Etütleri, ORSAM'ın altı ayda bir yayınlanan uluslararası ilişkiler dergisidir. İngilizce ve Türkçe yayınlanan, hakemli ve akademik bir dergi olan Ortadoğu Etütleri, konularının uzmanı akademisyenlerin katkılarıyla oluşturulmaktadır. Alanında saygın, yerli ve yabancı akademisyenlerin makalelerinin yayımlandığı Ortadoğu Etütleri dergisi dünyanın başlıca sosyal bilimler indekslerinden Applied Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, International Bibliography of Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) tarafından taranmaktadır.

📍 Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok.
No:3 Çankaya/Ankara

☎ +90 (850) 888 15 20
📠 +90 (312) 430 39 48

✉ info@orsam.org.tr
🌐 www.orsam.org.tr

📱 🌐 📺 📺
orsamorgtr